

TÓTH JÁNOS

Az európai típusú tűzfegyverek megjelenésének hatása a japán várépítésre**The Effects of the Introduction of European-Type Firearms on Japanese Castle Building****Absztrakt**

A tanulmány célja a japán várak funkcionális és építészeti átalakulása néhány olyan, katonailag releváns elemének analízise, mely a Sengoku korszakban (1467-1603) és a Pax Tokugawa kezdeti időszakában a tűzfegyverek megjelenéséhez kötődött. Azt szándékozunk megmutatni, hogy a hagyományos japán hegyi várak fejlődése úgy tűnik, hogy még a Sengoku korszak előtt megtorpant, és a yamajirokat egy olyan új típusú síkvidéki várkastély kezdte leváltani, melynek ugyanakkor nem maradt ideje organikusan fejlődni, mert a tűzfegyverek alkalmazása alapvetően megváltoztatta a japán hadviselést. Ez az átalakulás ahhoz vezetett, hogy a síkvidéki várkastélyok a környező területeket aktív ellenőrzés alatt tartó katonai bázisokká váltak a helyett, hogy a hegyi várak többségéhez hasonlóan pusztán csak ideiglenes menedékként szolgáltak volna. A másik jelentős funkcionális változás az országegyesítés után történt, amit főképp az új európai technológia tett lehetővé. Mivel a Tokugawa-kormányzat érdeke az volt, hogy a független hatalmi központokat eliminálja vagy legalábbis meggyengítse, mindent megtett annak érdekében, hogy a japán feudális urak katonai potenciálját csökkentse; ennek részeképp pedig lebontatta a földjeiken álló várakat. A fennmaradó várak elveszítették katonai szerepüket és politikai-adminisztratív központokká váltak, egyúttal pedig a japán feudális urak gazdasági és politikai erejét, vagy annak hiányát szimbolizálták.

Abstract

This study aims to analyze some militaristically relevant elements of the functional and architectural transformation of Japanese castles that took place in connection with the introduction of firearms (1543) during the Sengoku period (1467-1603) and at the beginning of Pax Tokugawa. We intend to show that the development of traditional Japanese mountain castles appears to have come to a halt even before the Sengoku period and yamajiros started to be replaced by a new type of flatland castle, which however did not have the time to evolve organically, as the

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2014. VII. évfolyam 4. szám

deployment of firearms fundamentally transformed Japanese warfare. This transformation caused the flatland castles to become a military base actively controlling the surrounding landscape rather than just serving as a temporary shelter, like what most of the mountain castles was. The other significant functional change occurred after the unification of the country, made possible largely by the new European technology. As the interest of the Tokugawa bakufu was the elimination or at least the weakening of independent centres of power, it have done everything to decrease the military potential of the Japanese feudal lords, a part of which was the demolition of castles on their lands. The surviving castles lost their military role and became political-administrative centres, while at the same time they symbolised the political and economical power or the lack of it, of Japanese feudal lords.

A TRADICIONÁLIS JAPÁN VÁRAK FEJLŐDÉSE ÉS SZEREPE

A régészeti leletek által bizonyíthatóan legkorábban épült „vár” romjai Kyūshū északnyugati részén, a Yoshinogari 吉野ヶ里 ásatáson kerültek elő.¹ A leletek alapján a körülárokolt, megerősített település korát a Kr.e. I. századra datálják, amely összességében több mint 25 hektáron terül el és szakaszos, 2-5 méter mélységű ásott védművek határolják, a körülvelt területen őrtornyok és palánkfalak maradványaival². A Yayoi-korban 弥生時代 (Kr.e. 3. század–Kr.u. 3. század) az ilyen elszigetelt erődfalvak voltak jellemzőek a szigetországban.

A komplex, a stratégiai pontokat várakkal megerősítő és az ezeket összekötő védelmi vonalak kiépülése Japánban a koreai-félszigetre irányuló hadjárat lezárását jelentő vesztes Hakusonkō-i csatát 白村江の戦い (663) követően kezdődött, és alapvetően két fő típusra oszthatóak. Egyfelől ekkor építették – tartva egy esetleges koreai-kínai ellentámadástól – a *kōgo-ishi*-nek 神籠石 („*kamik*”³ védelme alatt álló kövek”) nevezett, főként falszakaszokból álló és ásott védművekkel kiegészített vonalat a Kjúshū sziget északi részén található Kira-hegy lejtőin, valamint Honshū nyugati részén, Yamaguchi prefektúrában. A védműveket egy-egy olyan szent hely köré emelték, ami körül már korábban épültek buddhista-sintoista szentélyek. Tsuboi Shōgorō 坪井正五郎 (1863–1913), az első generációs japán régészek és antropológusok kiemelkedő alakja a védművek strukturális elrendezésében szakrális szempontokat vélt felfedezni, amelyek valószínűleg nem a sintoizmussal, hanem a buddhizmussal egyeztethetőek össze, lévén, hogy mind Paekche-ből⁴ 百濟 menekült koreai

¹ A tanulmányban a japán neveket és kifejezéseket a módosított Hepburn-féle átírással (Shūsei Hebon-shiki), a kínaiakat pinjin átírással, a koreaiakat pedig a McCune–Reischauer-féle átírás szerint adjuk meg (továbbá a koreai nevek írásjegyei megadásakor *hanja*-t használunk).

² Hudson és Barnes 1991: 216-219.

³ A japán shintō vallás istenségei.

⁴ A három királyság korának (Kr.e. 57- Kr.u. 668) egyik államalakulata Goguryeo 高句麗 és Silla 新羅 mellett a Koreai-félsziget déli részén; Kr.e. 18 és Kr.u. 660-ig állt fent.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2014. VII. évfolyam 4. szám

mérnökök irányításával, a Koreai-félszigeten ebben a korban meghatározó erődtípusok mintájára épültek.⁵ E sajátosságuk okán nevezte el végül a romok feltárását is vezető kutató a falrendszereket *kōgo-ishi*-nek.

A kor másik jelentős erősítési típusába a Kitakyūshū-tól a Seto-beltenger partvidékéig húzódó sávban, Yamato állam akkori déli határának stratégiai pontjain, 3-400 méteres magasságban épült *yamajiro*-k 山城 (hegyi várak) tartoznak. Noha a VII. század folyamán épült, korai fajtái még alig voltak többek egy fallal körülvett őrtoronynál, alapvetően ennek a vártípusnak a fejlődés különböző szintjén álló változatai terjedtek el és váltak meghatározóvá Japánban egészen a XV. század végéig. Ez a mintegy 800 év öleli fel a japán várépítéssel természetes fejlődéstörténetét, ami alatt azt kell érteni, hogy ebben az időszakban a várépítészet az őshonos kultúra részeként és a helyi viszonyoknak megfelelően, kultúraidegen befolyások nélkül fejlődött.

Noha ez idő alatt a hegyi várak jelentős változásokon mentek keresztül, mégis vannak fejlődésük minden egyes állomására jellemző ismertetőjegyek. A *yamajiro*-k – a tradicionális japán építészetnek megfelelően – fából, fából és kőből épültek, általában valamilyen természetes magaslatra.⁶ A hadakozó államok korszakában (Sengoku Jidai 戦国時代 1467-1603) már rendelkeztek egy kőből vagy fából épült központi toronnyal – *tenshu* 天守 – is, ami azonban, legalábbis kezdetben, nem volt magasabb a többi épületnél, valamint belső és külső száraz árokkaival (*uchibori* 内堀 és *sotobori* 外堀). Funkciójukat tekintve évszázadokon keresztül hangsúlyos a védő, oltalmazó jelleg: szükség esetén a daimyō 大名 (szó szerinti fordításban „nagy név”; a japán földesúr) ide húzódhatott vissza ellenségei elől, illetve felderítő állomáshelyeként is szolgált.⁷ Legfontosabb jellemzőjük mégis az ideiglenességük: az élelem- és a vízellátás nehézségei, valamint egyéb célokra való alkalmatlanságuk miatt állandó lakóik vagy személyzetük egészen a XIV. század közepéig nem volt, s ebből adódóan kivitelezésükre kevés gondot fordítottak; békeidőben gyakran sorsukra is hagyták őket. Fontos továbbá, hogy e várak egészen az északi és déli udvar közti legitimitási vitából kiinduló polgárháborús időszakig (1334-92) általában nem váltak komoly harcok helyszínévé. Ez a meglepő tény szintén egy japán sajátosságnak, a szamuráj harci szellem megnyilvánulásának és a jellegzetes nemesi harcmodornak köszönhető, amely inkább a nyílt csatákban, szemtől szembeni párbajokban kivívott győzelmet magasztalta, így az eldugott helyen lévő hegyi várak mintegy két csata közti pihenésre, regenerálódásra, valamint bűvőhelyül szolgáltak. Ez szöges ellentéte mind az európai, mind a kínai gyakorlatnak, ahol az alapvető stratégiai ismeretek közé tartozott, hogy a sikeres hadjáratok kulcsa a várak és a környező területek elfoglalása és biztosítása. A XIV-XVI. század polgárháborús időszakaiban, főképp az Ōnin-háborút (Ōnin no Ran 応仁の乱 1467-1477) követően azután a várak egyre inkább valós stratégiai szereplőkké váltak, ekkor alakultak ki a több hegyet összekapcsoló, esetenként 200 km hosszan is elnyúló, gigantikus erődtípus-

⁵ Kessler 1995: 40-41., Nishi és Hozumi 1985: 96.

⁶ Hinago és Coaldrake: 1986: 46., Turnbull 2003: 8.

⁷ Varley (2005 [1999]): 64.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2014. VII. évfolyam 4. szám

rendszerek, amelyek szinte teljes egészében földből és fából, a természetes adottságokat kihasználva épültek, köveket mindössze a tornyok alapozásának megerősítéséhez, a talaj-erózió megelőzésére használtak. Az európai típusú tűzfegyverek megérkezését közvetlenül megelőző időszakban a várak falainak építőanyaga általában fa, föld és kő tetszőleges kombinációja volt, a legnépszerűbbek a *tsujibei* 築地塀 (faszerkezettel szilárdított, egyszerű földhányás, amit gipsszel vagy lakkozott fával burkoltak), a *nijubei* 二重塀 (dupla fal) és a *taikobei* 太閤塀 (dob-fal) voltak, utóbbit úgy alakították ki, hogy két deszkapalánk közti üreget kövekkel és törmelékekkel töltötték fel, aztán az egészet földdel fedték be. Ugyanakkor már ebben az időben is léteztek kizárólag kövekből és sziklatörmelékéből álló, kötőanyag nélkül készült várfalak is.⁸

AZ ELSŐ EURÓPAI TÍPUSÚ TŰZFEGYVEREK JAPÁNBAN

A japánok már jóval az első európai hajók megérkezése előtt tudták, hogy a puska por hadi célokra is alkalmazható, köszönhetően annak, hogy az 1274-es és 1281-es koreai-mongol inváziós kísérlet során azt saját bőrükön tapasztalhatták. Ekkor adták az ellenséges seregek által bevetett robbanóbombáknak a *teppō* 鉄砲 nevet (a kínai *qiāngpào* 槍炮 után), amiről az 1293-as Mōko Shūrai Ekotoba 蒙古襲來繪詞 (Képtekeercs a Mongol Invázióról) tanúskodik. Ezt az elnevezést 1543-tól kezdik használni általában mindenfajta tűzfegyver megnevezésére, ekkor ért partot Tanegashima szigetén az a portugál vitorlás, aminek rakománya közt az első európai muskéták is megérkeztek az országba.⁹

A ránk maradt történelmi feljegyzések – a Teppōki 鉄砲記 (A Tűzfegyverek Krónikája, 1606) és a Kunitomo Teppōki 国友鉄砲記 (Kunitomoi Tűzfegyver-Krónika, 1633) valamint néhány részlet a helyi földesúri család nemzetségi krónikájából kisebb eltérésekkel arról számolnak be, hogy miután a „déli barbárok” viharban megrongálódott hajóját Akōgi kikötőjébe irányították, hogy a sérüléseket kijavíthassák, a hajó tisztjei meghívást kaptak a szigetet kormányzó Tanegashima Tokitakától 種子島時堯 (1528–1579). A nagyúrnak feltűnt, hogy a barbárok vezetői egy különös, hosszúkás alakú fémtárgyat hordanak magukkal, amihez hasonlót korábban még nem látott. A Teppōki szemtanúi beszámolója így írja le az első európai tűzfegyvert, amely japán földre került:

„A kereskedők közül ketten látszottak vezetőknél, egyiküket Murashukushának, másikat Kirisita da Mótának hívták. Volt a birtokukban egy tárgy, amely 2-3 shaku¹⁰ hosszú lehetett, alakjára nézve egyenes, a belsejében valamiféle járat húzódott és nehéz anyagból készítették. Ugyan a belseje üreges, az alsó vége le van zárva. Az oldalsó részén egy nyílás található, amin keresztül tüzet juttatnak bele. A tárgy formája semmihez sem hasonlítható. Amikor használják, valamely varázsport töltenek belé, s egy apró ólomgolyóbist adnak hozzá. Aztán

⁸ Mitchelhill 2003: 83.

⁹ Tóth 2007a: 213.

¹⁰ kb. 60-90 cm.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2014. VII. évfolyam 4. szám

felállítottak egy kis fehér célpontot az egyik padon. Amikor elkészültek, a barbár egy kézzel felkapta a tárgyat, kihúzta magát és kacsintott. Azután tűz tört ki a nyílásból, és a golyó mindig pontosan eltalálta a célpontot. A robbanás olyan volt, akár a villám, hangja, mint mikor az ég háborog. Mindenki, aki körülötte állt, eltakarta a fülét.”¹¹

Tokitakát lenyűgözte a fegyver hihetetlennek tűnő hatékonysága és pusztító ereje, és egy vagy két ilyen puskát vásárolt a portugáloktól. Szüksége volt az új fegyverekre, hogy visszafoglalja Yakushima szigetét, s végül 4 hónap alatt kb. 30 puskát sikerült kovácsolnia a hadjáratához. A sziget visszafoglalására tett erőfeszítéseket gyors siker koronázta, s az új fegyverek híre hamarosan eljutott Kyūshūra, a négy japán fő sziget közül a legdélebbire is. Az Ōsaka melletti kereskedőváros, Sakai már 1544-ben megkezdte a gyártást, és a *teppō*, melyet felbukkanási helyéről gyakran neveztek *tanegashima-jū*-nek 種子島銃 vagy egyszerűen tanegashimának is, ilyesformán néhány év alatt elterjedt Kyūshū szigetén.¹² Portugál források szerint 1556-ra már több mint 300.000 muskéta volt Japánban,¹³ az 1570-es évek kezdetétől pedig egyre több nagyúr hadseregében jelennek meg karakolórozó puskás alakulatok. Szintén az 1570-es években használnak először ágyúkat a várak védelmében, illetve ostromakor.¹⁴ Mikor pedig az 1575-ös nagashinoi csatában 長篠の戦い Oda Nobunaga 織田信長 (1534-1582) puskás gyalogosai halomra lőtték a Takedák messze földön híres szamuráj lovasságát, egyértelmű volt, hogy a japán hadviselésben új korszak kezdődik, az 1592-98-as koreai hadjáratban például a japán csapatok negyede már tűzfegyverekkel volt felszerelve. Ez az új korszak nem csak az emberanyag átképzését és új stratégiák kidolgozását jelentette, de kihatással volt a csapatok bázisául szolgáló erődített helyek funkciójára és építészetére is.

¹¹ Lidin 2002: 37-38.; lásd még Tóth 2007a: 214.

¹² Lidin 2002; lásd még Tóth 2007a: 216.

¹³ Brown 1948: 238.

¹⁴ Az ágyúk szerepe elsősorban a várostromoknál volt jelentős, a csatatéren, emberek ellen ritkán használták és akkor sem jutottak döntő szerephez (lásd még Boxer 1931 és Brown 1948).

1. kép: Hokusai (1760-1849) illusztrációja a portugálok megérkezéséről, 1817-ből.¹⁵

2. kép: Tüzelés lóhátról, visszavonulás közben¹⁶

A TŰZFEGYVEREK ALKALMAZÁSA MIATT BEKÖVETKEZŐ VÁLTOZÁSOK

Ugyan az ágyúkat a japánok már 1551-ben megismerték és meg is próbálták lemásolni, ez technikai okokból azonban csak a század végére sikerült, és innentől kezdve kulcsszerepet is játszottak a várostromokban.¹⁷ Az ágyútűznek a sajátos helyi viszonyoknak megfelelően épült *yamajiro*-k eredeti formájukban nem tudtak ellenállni, ahhoz, hogy erre képesek legyenek, át kellett alakítani őket, s ettől kezdve a japán várak fejlődése szinte hajszálpontosan megegyezik az európai mintával, ahol a tüzérség megjelenésével kifejlődtek a széles, alacsony várfalak. Ezzel párhuzamosan, mivel a magasság csökkenése megkönnyítette az ostromlók dolgát, a kerek, toronyszerű sarokbástyák is átadták helyüket az alacsony, négyszögletes, úgy nevezett olaszbástyának, amiből jobban tűz alá lehetett venni a falakon

¹⁵ Perrin 2004: 7.

¹⁶ Perrin 2004: 37.

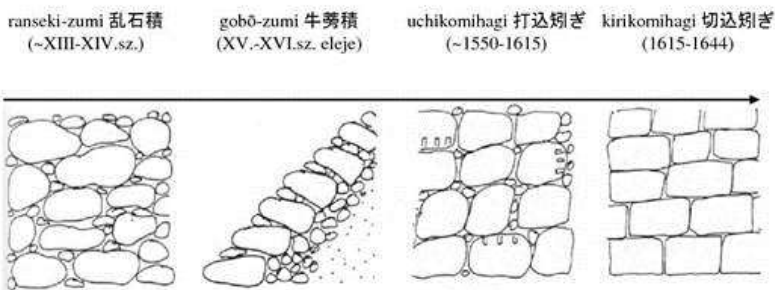
¹⁷ Brown 1948: 241-243.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2014. VII. évfolyam 4. szám

felkapaszkodó ellenséget.¹⁸ A japán váraknál ezeket a (főképp a kapuk védelmére használt) bástyákat *koguchi*-nek 虎口 (tigrisszáj) hívták, és az eddig egyenes falakat is cikcakszerűen építették, szintén a már említett indokból.

Ezek a várak már nem egy természetes magaslaton, hanem sík területen épültek, ezért is nevezik a régi *yamajiro*-t felváltó új vártípust *hirajō*-nak 平城, síkvidéki várnak. Ez az átmenet már néhány évtizeddel a tűzfegyverek megjelenése előtt, a hadakozó fejedelmek korszakában megkezdődött, amikor az állandósult hadiállapot miatt a várakat olyan katonai központokká alakították át, amelyek egyaránt alkalmasak voltak a daimyō földterületeinek védelmére, és egyben egy esetleges hódító hadjárat indításához is elegendő élelmet, fegyvert és katonát lehetett benne elhelyezni. A várfalak ekkor leginkább már kőből épültek, és a felhasznált kövek megmunkálására és illesztésére is egyre nagyobb gondot fordítottak.

1. ábra: A várfalak illesztési technikájának fejlődése¹⁹

Ebből adódóan az új várak elveszítették a hegyekből és a viszonylagos rejtettségből adódó előnyeiket, amiket a korszak várépítő mesterei azzal igyekeztek pótolni, hogy a *hirajō*-t a síkságból kiemelkedő magaslatokra, sokszor egy mesterséges dombra építették, így jött létre az eddigi két vártípus kereszteződéséből az úgy nevezett *hirasanjō* v. *hirayamajiro* 平山城 (hegyi-síkvidéki várkastély).²⁰ Ez a típus vált uralkodóvá az elkövetkező századokban, és a jelenleg látható műemlékek nagy része is ebbe a fajtába tartozik.

Nobunaga volt az, aki megépíttette a *hirayamajiro* alaptípusát, Azuchi várát 1571-79 között. Az építmény méreteire jellemző, hogy 10 ezer fős helyőrséget állomásoztatott benne, ami az akkori viszonyok között meghaladta egy átlagos daimyō teljes haderejét. Azuchi vára volt továbbá az egyik első olyan japán erődítmény, amelynek védelme elsősorban a tűzfegyvereken (szakállas puskákon) alapult, és több szempontból is különbözött a koráb-

¹⁸ Tóth 2007b

¹⁹ Mitchelhill 2003: 75. alapján

²⁰ lásd Kessler 1995: 55.

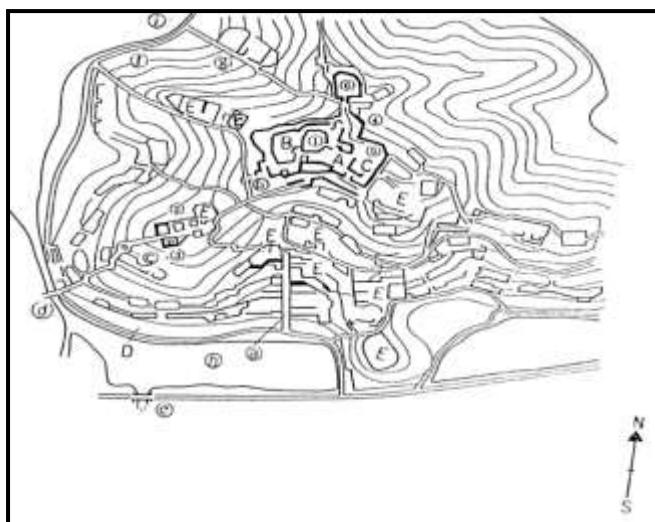
HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2014. VII. évfolyam 4. szám

ban épített váraktól. E különbségek egyben a *yamajiro*-k és a *hirayamajiro*-k közti építészeti különbségeket is illusztrálják, melyek a tűzfegyverekhez igazított védelmi fejlesztéseket (lásd lentebb: 1. és 2. pont) és a távolsági hadviselésre történő átállást (lásd lentebb: 3-5. pont) mutatják.²¹ Ezek:

- 1) masszivitás;
- 2) elsődlegesen kő építőanyag használata;
- 3) magas központi torony;
- 4) szabálytalan formájú belső citadellák;
- 5) jól átlátható, sík vidékre történő építkezés.

A Kyōto-tól 40 kilométerre, a Biwa-tó keleti partján épült erőd, amellyel, hogy Nobunaga katonai és politikai hatalmát szimbolizálta, egyben a három Kyōto felé vezető főútvonal (Tōkaidō 東海道, Nakasendō 中山道, Hokurikudō 北陸道) és Kinki vidékének felügyeletét is ellátta. Központi fekvésének köszönhetően kereskedelmi és katonai csomópont volt, politikai jelentősége pedig abban állt, hogy egyrészt a hűbéresek váraihoz képest sokkal nagyobb és impozánsabb Azuchi-jō vezető szerepet játszott a környék igazgatásában, másrészt pedig szimbolikus jelentőségű volt, hogy itt zajlottak a fontosabb tárgyalások és találkozók a *daimyō*k közt. Hétemeletes, 46 méter magas központi tornya pedig egészen a XVII. század közepéig mintául szolgált a japán várépítő mestereknek.²²

2. ábra: Azuchi várának alaprajza²³

²¹ Brown 1948: 248.

²² Iwao 1984: 60-61.

²³ Kessler 1995: 271. alapján

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2014. VII. évfolyam 4. szám

<p>A honmaru (belső övezet) B ni no maru (második övezet) C san no maru (harmadik övezet) D lovaglódudvar E szamurájok szállásai</p> <p>① tenshu (központi lakótorony) ② Sōkenji-templom ③ templomtorony ④ konyha ⑤ rizshombárok ⑥ hakkaku-daira (nyolcszögletű, fallal körülvett belső udvar)</p>	<p>Ⓐ ōtemon (főkapu) Ⓑ Kuroganemon (Kurogane-kapu) Ⓒ a Sōkenji-templom kapuja Ⓓ Todo-híd Ⓔ Hasuikeshashi (Lótusz-tavi híd) Ⓕ Nanamagari ("7 kanyar"; út) Ⓖ ōsaka („nagy lejtő”) Ⓗ uchibori (belső árok) ⓘ Biwa-tó</p>
--	---

Az eddig leírtakból kiderül, hogy a várak a XVI. században mindenféle külső behatás nélkül is éppen egy jelentős átalakulás közepén voltak. Azt illetően, hogy hogyan is zajlott volna le e folyamat, ha a tűzfegyverek nem kerülnek bevetésre a várostromokban, csak találgatni tudunk. Mindenesetre a keleti kultúrákra, s így a japánra is jellemző, hogy az újítások nem járnak a régi módszerek elvetésével, ellenkezőleg, azt kiegészítve és fejlesztve hoznak létre valami újat. Azt viszont, hogy milyen korábbi hagyományt folytatnak tovább, már befolyásolja a megoldandó szituáció, így nem meglepő, hogy a *hirayamajiro* vártípus, annak ellenére, hogy a hegyi és a síkvidéki várak néhány jellemzőjével egyaránt rendelkezik, hangsúlyozottan nem a *yamajiro*, hanem a *hirajō* tűzfegyverek ellen továbbfejlesztett változata. Ez leginkább a funkcionális változásokból látszik, ami szöges ellentéte a hegyi várakénak: míg a *yamajiro* elsősorban menedék, a *hirajō* olyan támaszpont, ahol csapásmérő erőket állomásoztatnak és ahonnan a környező vidéket – adminisztratív és katonailag is – felügyelik, a háborús szerep tehát a hegyi várak esetében passzív, a síkvidéki váraknál aktív, minősíthető. A tűzfegyverek megjelenésével a *hirajō* falait kezdi el fa helyett kőből építeni, veszik körül többszörös árokrendszerrel, s végül egy mesterseges dombot szinte teljesen beépítve látszólag valóban úgy tűnik, hogy a *yamajirok* kőből épült, új típusáról lenne szó. Mivel azonban háborús funkciójuk egymásnak pont az ellentéte, úgy látszik, hogy az állandósuló nemesi háborúk és a hadviselésben alkalmazott technológiai újítások alakította új körülmények közt a *yamajiro* további fejlődése megrekedt, és egy olyan új típusnak, a *hirajō*-nak adta át helyét, amely a védelmi funkciók mellett már a terület stratégiai ellenőrzése megvalósítását is elősegítette.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2014. VII. évfolyam 4. szám

A VÁRÉPÍTÉS ÉS A TŰZFEGYVEREK KÖZPONTI SZABÁLYOZÁSA
A „PAX TOKUGAWA” KEZDETI IDŐSZAKÁBAN

Az Azuchi várának megépülésétől 1615-ig tartó, kb. 35 éves időszakot a japán várépítés fénykoraként szokás jellemezni. Tulajdonképpen ez egy hirtelen fellobbanást takar, amikor hatalmas munkával szinte a semmiből lenyűgöző építmények emeltettek, elsősorban a három országegyesítő, Oda Nobunaga 織田信長 (1534-1582), Toyotomi Hideyoshi 豊臣秀吉 (1536-1598) és Tokugawa Iejasu 徳川家康 (1543-1616) hatalmának megerősítésére. Az 1614-15-ös Ōsakai csata után, amivel Iejasu lezárta az ország egy kézben való egyesítésének folyamatát, ezt a lényegében önmérsztő fellobbanást a várak szempontjából egy olyan hosszú, sötét időszak követte, amiből már nem volt visszaút: mivel a centralizált kormányzati rendszer (*bakufu* 幕府 „sátorkormány”) érdeke a tőle független hatalmi központok felszámolása volt, így minden eszközzel igyekezett csökkenteni a daimyók hatalmát, ennek részeként pedig törekedett mind a tűzfegyverek feletti ellenőrzés megszerzésére, mind pedig a főurak birtokában lévő várak elbontására.

Hideyoshi, miután megszerezte a legmagasabb udvari méltóságnak számító *kanpaku daijōdajin* 関白太政大臣 (főtanácsadó-főminiszter) tisztséget, a nemesi családok ellenőrzését is megszervezte. Amellett, hogy érdemeik szerint növelte, csökkentette vagy felcserélte birtokaikat, e két utóbbi esetben a rajta álló várakat is leromboltatta (a birtokcserék elsődleges haszna éppen az volt, hogy mindkét felet megszabadította az elcserélt birtokrészeken álló, kulcsfontosságú erődtítményeitől). Szintén leromboltatott számos, a XIV. és a XV. század során épült *yamajiro*-t. Utódja, Iejasu 1615 júniusában adta ki az *Ikkoku Ichijo [no] Rei* 一国一城令 (Egy tartomány-Egy vár törvénye) néven ismert rendeletet, mely szerint egy daimyō összesen egy várat birtokolhat, az összes többit aminek esetleg birtokában van, le kell rombolnia. Csak azok a várak maradtak fenn, amelyek a daimyók székhelyeként elsődleges fontosságúak voltak (*kyōjo* v. *daishiro* 大城). Kivétel volt a törvény alól, ha a főúr és udvartartása nem a prefektúra központjában székelt, ekkor, és csakis ekkor lehetett kérvényezni, hogy egy másik várban lakhassanak.²⁴ Néhány további, eleve rossz állapotban lévő erődtítményt megkíméltek és fegyverraktárként használtak, de a rendelet eredményeképp így is összesen kb. 400 kastélyt és várat bontottak el néhány éven belül. A fennmaradó várak száma az 1620-as évekre így 170 körül állandósult.²⁵ A törvény ráadásul megtiltotta új várak építését, és mindenfajta renoválást a *bakufu* engedélyéhez kötött. Külön hivatali tisztséget hoztak létre (*fushin bugyō* 普請奉行), ahol a tisztségviselő feladata volt a kérelmek elbírálása, valamint a javítások fontosságának és főleg szükségességének megítélése. A főurakat birtokolt váraik száma alapján három külön osztályba sorolta. Az elsőbe tartoztak a *kokushu daimyō*-k 国主大名, akik egy vagy több prefektúra uraként egy, vagy kivételes esetben – lásd fentebb – két várat birtokoltak. A második csoportba tartoztak a *jōshu daimyō*-k 城主大名, akik egy-egy prefektúrának csak bizonyos

²⁴ Hall 1955, Hinago és Coaldrake 1986

²⁵ Mitchelhill 2003: 67.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2014. VII. évfolyam 4. szám

részeit irányították, s emellett volt várak is. A daimyők területének cserélgetése miatt azonban áthelyezésükkel székhelyük is gyakran változott. Az utolsó csoportot a *mujō daimjō*-k 無城大名 alkották, akiknek nem volt sem várak, sem igazi hűbérbirtokuk, de rendelkezhetek egyéb megerősített táborhellyel, udvarházzal. A legnépesebb csoport a *jōshu daimyō*-ké volt; 128 család tartozott ide, a várral nem rendelkező családok száma 105-re tehető, míg a 250-260 főúri családnak mindössze 7%-a tartozott a *kokushu daimyō*-k közé.²⁶

A várak központi ellenőrzésének megalapozása mellett a Tokugawa-kormányzat első rendelkezései közé tartoztak azok az intézkedések is, amelyek a fejlett hadieszközök feletti ellenőrzést voltak hivatottak megteremteni. Első lépésként igen egyszerű módját választották annak, hogy egyszerre szabaduljanak meg a puskaművesektől és korlátozzák a hadianyag-termelést: egyrészt 1607-ben a tűzfegyverek előállítását Nagahama városán kívül mindenhol megtiltották, így egy helyre tudták gyűjteni a muskéták készítését ismerő fegyverkovácsokat, ami megkönnyítette ellenőrzésüket. Ráadásul a gyártás megkezdése előtt ezentúl a központi adminisztrációnak is jóvá kellett hagynia a megrendeléseket, amely feladatra, a *fushin bugyō*-éhoz hasonlóan külön hivatalnoki tisztséget (*teppō bugyō* 鉄砲奉行) hoztak létre. Ugyanebben az évben pedig a 4 rangidős nagahamai puskaműves mesternek megadták a kardviselés jogát, tehát hivatalosan befogadták őket a harcos osztályba, és ugyanúgy havi rizsjövedelmet utaltak nekik, mint bármely más hűbéresnek – ezzel egyúttal fel is mentették őket a kézművesek számára fenntartott munka alól.²⁷ A puska gyártás ilyen mértékű ellenőrzése lehetővé tette, hogy a tűzfegyverek gyártása, mint iparág teljes egészében a központi kormányzat érdekeinek megfelelően működjön. A már meglévő fegyvereket ugyan nem kobozták el, de mivel a lőpor- és lőszergyártást is a saját kezükben tartották, s mert 1615 után a bakufunak nem maradt belső ellensége, ez semmiféle veszélyt nem jelentett a rendszer stabilitására nézve. A korábban gyártott muskéták fő felhasználási funkcióikat tekintve is jelentős átalakuláson mentek keresztül ebben az időszakban. Elsősorban vadászatra és a terményeket, haszonnövényeket dézsmáló állatok elriasztására használták, és az ember-ember elleni konfliktusokban történő újbóli szisztematikus alkalmazásukra egészen az 1840-es évekig kellett várni.²⁸ A tűzfegyverek iránti érdeklődés is jelentősen csökkent, ami jól nyomon követhető a megrendelések számának alakulásán. Ezzel kapcsolatban pl. Arima Seiho 有馬成甫 (1884-1973) admirális megemlíti, hogy 1673 és 1706 közt a központi kormányzat a páros és a páratlan években felváltva mindössze 53 nagyobb és 334 kisebb kaliberű muskétára adott megrendelést a nagahamaiaknak, ami az 1706-86 közti időszakban tovább csökkent és már csak 35 nagyobb kaliberű darabot gyártottak minden páros, és 250 kisebbet minden páratlan évben. Ez a mennyiség jelentéktelennek mondható és éppen csak biztosította a Nagahamában élő 40-50 puskaműves mester megélhetését, főleg, ha összevetjük azzal, hogy 1623 és 1670 közt Sakai-ban még évente 290 és 2500 darab közti mennyiséget gyártottak tűzfegy-

²⁶ Kessler 1995: 78.

²⁷ Perrin 2004: 47. és 58.

²⁸ Howell 2009

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2014. VII. évfolyam 4. szám

verekből.²⁹ Figyelembe véve, hogy a *bushik* létszáma az Edo-korban 江戸時代 (1603-1867) meghaladta a másfél millió főt, könnyen belátható, hogy a XVIII. században a tűzfegyverek szerepe a harcosok kiképzésében, illetve gyakorlatoztatásában már elenyésző volt.

KONKLÚZIÓ

Összefoglalásképpen elmondható, hogy az európai tűzfegyverek megjelenése Japánban ellentmondásosan befolyásolta a várak fejlődését. Egyfelől elterjedésüket követően esetükben az európaihoz hasonló építészeti megoldások érvényesültek, és pozitívan hatottak mind az erődítési technika fejlődésére, mind a várépítések volumenére és az épülő várak számára. Másfelől viszont a tűzfegyverek alkalmazása és az általuk elérhető döntő haditechnikai fölény nagy szerepet játszott egy olyan, több száz éves relatív békeidőszak kivívásában, ahol a várak harcászati szerepe megszűnt, de a meglévő, az országegyesítést megelőzően vagy annak kezdeti időszakában épült, nem a központi kormányzat birtokában lévő várak továbbra is potenciális veszélyt jelentettek a kormányzati stabilitásra. A *bakufu* helyzetkezelésének eredményeképpen pedig a hatalom megszilárdítását követően olyan intézkedések születtek, melyek nyomán drasztikusan csökkent mind a várak, mind a tűzfegyverek elérhetősége, minősége és hadi potenciálja.

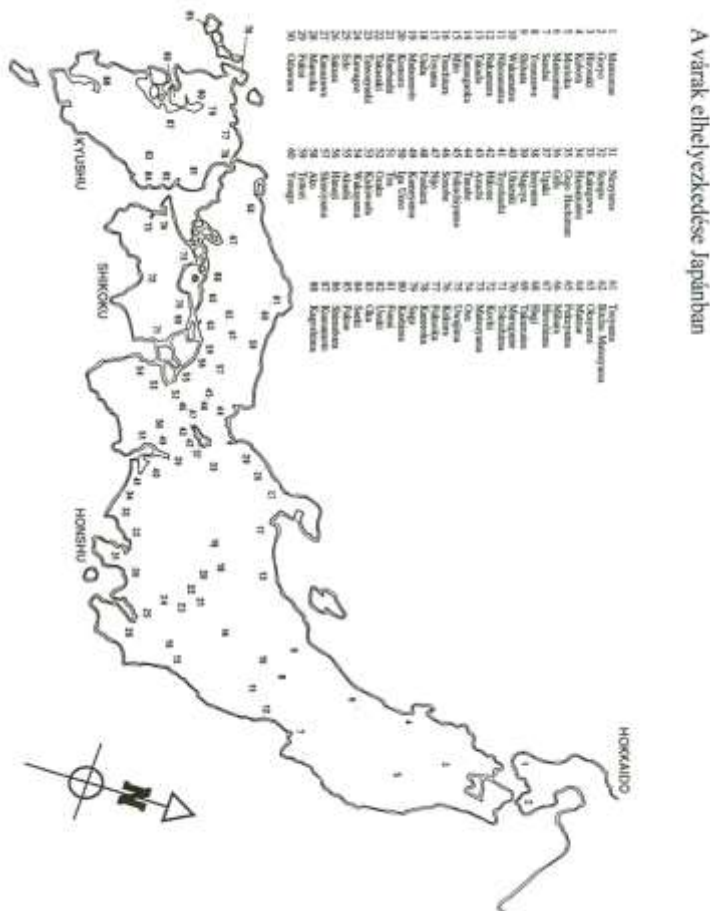
Kulcsszavak: Japán, kora újkor, szárazföldi hadviselés, tűzfegyverek, erődítmények

Keywords: Japan, Early Modern Period, ground warfare, firearms, fortifications

²⁹ Lidin 2002: 152., Arima-t idézi Perrin 2004: 63-64.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2014. VII. évfolyam 4. szám

3. ábra: A fennmaradt japán várkastélyok elhelyezkedése³⁰

³⁰ Kessler 1995, n.p. módosítva. Napjainkban 12 központi lakótorony (tenshu) tekinthető meg eredeti állapotában, a többinek csak az alapjai/romjai vannak meg, illetve rekonstrukciók. Az eredeti állapotban fennmaradt központi tornyok, építésük időpontjának sorrendjében: Maruoka (28)/1576/, Matsumoto (19)/1596/, Inuyama (38)/1601/, Hikone (42)/1606/, Himeji (56)/1609/, Matsue (64)/1611/, Marugame (70)/1660/, Uwajima (75)/1665/, Bichū-Matsuyama (62)/1684/, Kōchi (72)/1747/, Hirosaki (3)/1810/ és Matsuyama (73)/1854/ várában találhatóak. Közülük a Himeji-várkastély külön is kiemelhető, mint UNESCO világörökségi helyszín.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Boxer, Charles R. (1931); Notes on Early European Military Influence in Japan. *The Transactions of The Asiatic Society of Japan* (8), 67-73.
- Brown, Delmer M. (1948); The Impact of Firearms on Japanese Warfare, 1543-98. *The Far Eastern Quarterly* 7(3), 236-253. Stabil URL: <http://www.jstor.org/stable/2048846>
- Hall, John Whitney (1955); The Castle Town and Japan's Modern Urbanization. *The Journal of Asian Studies* (15), 37-56. doi:10.2307/2942101
- Hinago, Motoo és Coaldrake, William H. (1986); *Japanese Castles*. Tōkyo: Kodansha International.
- Howell, David L. (2009); The Social Life of Firearms in Tokugawa Japan. *Japanese Studies* 29(1), 65-80. doi: 10.1080/10371390902780530
- Hudson, Mark és Barnes, Gina L (1991); Yoshinogari. A Yayoi Settlement in Northern Kyushu. *Monumenta Nipponica* 46(2), 211-235. Stabil URL: <http://www.jstor.org/stable/2385402>
- Iwao, Seichi (szerk.) (1984); *Dictionnaire Historique du Japon. Fascilule X*. Tōkyo: Kinokuniya.
- Kessler, Christian (1995); *Le Chateau et sa Ville au Japon. Pouvoir et économie du XVIe au XVIIIe siècle*. Paris: Sudestasie.
- Lidin, Olof G. (2002); *Tanegashima. The Arrival of Europe in Japan*. Copenhagen: Nordic Institute of Asian Studies.
- Mitchell, Jennifer (2003); *Power and Beauty: Castle of the Samurai*. Tōkyo: Kodansha International.
- Nishi, Kazuo és Hozumi, Kazuo (1985); *What is Japanese Architecture?* Tōkyo: Kodansha International.
- Perrin, Noel (2004[1979]); *Giving Up the Gun: Japan's Reversion to the Sword, 1543-1879*. Jaffrey: David R. Godine.
- Tóth, János (2007a); Tűzfegyverek Japánban: A muskéták alkalmazása során felvetődött technikai és morális kérdések 1543-1575 között, in: Farkas Ildikó és Molnár Pál (szerk.) *Japanisztika konferenciák a Károli Gáspár Református Egyetemen*. pp.213-224. Budapest: Károli Gáspár Református Egyetem.
- Tóth, János (2007b); Várak a japán történelemben IV. *Szaku. Kulturális és Küzdősport Magazin* (31), n.p.
- Turnbull, Stephen (2003); *Japanese Castles 1540-1640*. Oxford: Osprey Publishing LTD.
- Varley, Paul (2005 [1999]); Warfare in Japan 1567-1600. in Jeremy Black (szerk.) *War in the Early Modern World 1450-1815*. pp.53-86. London: Taylor & Francis.